

10.1515/umcsart-2015-0014

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XIII, 1

SECTIO L

2015

Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie

KAMILA LUCYNA BOGUSZEWSKA, MAGDALENA BOGUSZEWSKA

*Zarys historii oraz stan obecny założenia pałacowo-
parkowego w Różance i Adampolu – ocalonego od zapomnienia
świadcstwa linii włodawskiej Ordynacji Zamojskich*

The Palace and Park Complexes in Różanka and Adampol. The Preserved
Remembrance of the Włodawa Line of the Zamoyski Entail

Dobra włodawskie zlokalizowane były na obszarze historycznego Podlasia, na styku dawnych ziem Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz księstw ruskich. Usytuowane były one na pagórkowatym brzegu doliny rzeki Bugu. Pierwotnie rozciągały się po obydwu stronach rzeki, przy czym większa ich część znajdowała się po stronie zachodniej.

W roku 1569 po Unii Lubelskiej tereny te zostały włączone do Korony jak województwo podlaskie. Ziemie te były własnością wielu rodzin magnackich, począwszy od Sanguszków, Leszczyńskich, Pociejów, Flemingów, Czartoryskich, a skończywszy na Zamojskich.¹

¹ Z. Nawrocki, *Studium historyczno-architektoniczne wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Chełmie*, Pracownia Konserwacji Zabytków, cz. I – tekst i plansze, Toruń 1980 (mps z archiwum szpitala w Adampolu), s. 19.

W 1818 roku dobra włodawskie stają się własnością Stanisława Kostki Zamoyskiego, założyciela linii włodawskiej Ordynacji Zamoyskich, który na swoją siedzibę obrał Różankę.

Dziewiętnaście lat później właścicielem dóbr włodawskich został syn XII Ordynata – August Zamoyski. Przez ponad pół wieku majątek, liczący 36 098 morgów, pozostawał w jego rękach. Później stał się on własnością jego syna Augusta Adama Zamoyskiego. Ostatnim właścicielem Różanki, aż do jej spalenia przez wojska rosyjskie w roku 1915, był Konstanty Zamoyski, ten sam, z którego polecenia wzniesiony został zespół pałacowo-parkowy w Adampolu².

Ordynacja Zamoyskich tak jak każdy majorat posiadała własny statut. W nim określona była jej niepodzielność, a także nieobciążalność. Termin jej trwania został określony na „wieczne czasy”.³ Nic więc dziwnego, że po zniszczeniu pałacu w Różance Konstanty Zamoyski w czasie pięciu lat wznosił nową siedzibę w pobliskim Adampolu.

Dekret uwłaszczeniowy chłopów na ziemiach Królestwa Polskiego z roku 1864, pierwsza wojna światowa oraz wojna bolszewicka z 1920 roku wpłynęły znacząco na stan zachowania zespołów pałacowych i dworskich należących do Ordynacji. Część z nich została rozparcelowana, inne uległy konfiskacie⁴ bądź całkowitemu zniszczeniu.

Kresem trwania warstwy ziemiańskiej w tym także Ordynacji, będącej największym majątkiem II Rzeczypospolitej⁵, był rok 1944. Po wkroczeniu armii sowieckiej nastąpiła parcelacja pałaców i dworów. Szacuje się, że jedynie w roku 1944 zostało zlikwidowanych ponad 1700 majątków ziemskich, a w samej Polsce z 20 000 przejętych pałaców i dworów około 80 % uległo destrukcji⁶.

Celem artykułu jest zaprezentowanie zarysu historii dwóch zespołów pałacowo-parkowych w Różance i Adampolu. Autorki szczególnie nacisk kładą na obecny stan zachowania zespołów, a także pełnioną przez nie współczesną funkcję.

² A. Hucz, *Aktywność rodziny Zamoyskich z Włodawy*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 8–9 czerwca 2000*, oprac. R. Maliszewska, Muzeum Zamoyskich w Kozłowie, 2001, s. 241.

³ R. Orłowski, *Dzieje dóbr Ordynacji Zamoyskiej do końca Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin*”, Sectio H, vol. II, 8, 1968, s. 149–150.

⁴ W wyniku dekretu uwłaszczeniowego włościan władze carskie zwolniły włościan od „wszystkich powinności wobec dworu”. Majątki osób biorących czynny udział w powstaniu styczniowym zostały skonfiskowane stając się własnością osób tłumiących zryw narodowy. [za: E. Przesmycka, *Lubelszczyzna. Wielokulturowość osadnictwa, budownictwa i architektury*, Lublin 2008, s. 211].

⁵ K. Pałubska, K. Pudelska, *Zmiany własnościowe i ich wpływ na stan zabytków i przekształcenia granic historycznych zespołów parkowych Lubelszczyzny*, [w:] *Planowanie krajobrazu. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Lublin 2013, s. 89.

⁶ Przesmycka, *op. cit.*, s. 212.

Ilustracja 1. Lokalizacja zespołu pałacowego w Różance i Adampolu na tle aktualnych granic Województwa Lubelskiego, 2014 (oprac. M. Boguszewska)

Zarys historii zespołu pałacowo-parkowego w Różance

Różanka, to wieś leżąca na zachodnim brzegu rzeki Bug (Il.1). Zespół pałacowy, usytuowany był na szczycie lewobrzeżnej skarpy opadającej do koryta rzecznej. W 1716 roku została ukończona budowa rezydencji Ludwika Pocięja, prawdopodobnie oparta na projekcie Józefa Pioli⁷. Budowa ta miała na celu rozbudowę niegdyś istniejącego dworu⁸. Niestety do czasów obecnych nie zachowały się przekazy ani źródła ikonograficzne przedstawiające architekturę tego budynku.

Nowa, powiększona siedziba określana była mianem pałacu, posadowionego na ogromnych, dwupiętrowych piwnicach, z 24 pokojami, w których znajdowały się między innymi marmurowe, rzeźbione kominki. Pałac posiadał dwie kondygnacje. Dach wieńczyły herby Pocięjów i Warszyckich. Elementem charakterystycznym rezydencji było pokrycie dachowe w postaci dachówek „polewaną kolorem niebieskim”⁹. Skarpę, na której wzniesiono pałac, wyposażono w system schodów

⁷ A. Obrębska, *Ewidencja parku. Różanka k. Włodawy, woj. chełmskie*, Pracownie Konserwacji Zabytków, nr 4/51/PDNIH/84, Lublin 1984, s. 2

⁸ Według przekazu wcześniejsza siedziba nie była adekwatna do statusu właściciela. Ludwik Pocięj pełnił godność hetmana wielkiego litewskiego i należał do jednych z „najbogatszych panów litewskich” [za: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IX, s. 854].

⁹ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 2, *Województwa brzesko-litewskie, nowogródzkie*, Warszawa-Kraków 1991, s. 132.

i tarasów umożliwiających korzystanie z piwnic oraz ułatwiający komunikację z terenami nadrzecznymi¹⁰.

W 1746 roku dobra włodawskie, w tym również Różanka, zostają sprzedane Jerzemu Flamingowi, a po roku 1761 ziemie te stają się własnością Izabeli z Flemingów Czartoryskiej¹¹. Z tego zaś względu w roku 1773 roku został sporządzony dokładny inwentarz Różanki, opisujący między innymi ogród określany mianem włoskiego¹².

Ogród warzywny oraz sad zajmowały powierzchnie około 0,5 ha każdy. Oprócz pałacu i oficyn w założeniu znajdował się obszerny folwark¹³ wraz z zabudowaniami gospodarczymi, którym towarzyszyły 3 ogrody użytkowe oraz gorzelnia. Oprócz nich do zespołu pałacowo-parkowego i folwarku należał młyn usytuowany nad rzeką Bug oraz winnica. Ten układ przestrzenny przetrwał w stanie nienaruszonym do końca XVIII wieku¹⁴.

W 1798 roku dobra włodawskie otrzymuje w posagu Zofia Czartoryska stając się żoną Stanisława Kostki Zamoyskiego.¹⁵ Nowi właściciele dokonują modernizacji majątku w Różance. Całkowita przebudowa założenia pałacowego nastąpiła po pożarze, który miał miejsce w 1836 roku. Wtedy to na podstawie projektów Franciszka Marii Lanci oraz Henryka Marconiego odbudowano pałac oraz zakomponowano na nowo park.

¹⁰ G. Rąkowski, *Polska egzotyczna*, cz. II, Oficyna wydawnicza „Rewasz”, Pruszków 2000, s. 147 – 152.

¹¹ Obrębska, *op. cit.*, s. 3.

¹² „1-mo. Ogród włoski proporcjonalny, początek mający od oficyn kuchennych, kończący się równo z pałacem. Obmurowany począwszy od oficyn tychże aż ku pałacowi, kawałek muru tylko nie masz, sztachetami zabudowane próżne miejsce. Z drugiej zaś strony, od dziedzińca, na fundamentach murowanych takoweż filary od tychże oficyn, aż do pałacu, między którymi sztachetów nie masz. Wejście do ogrodu od gościńca w murze wyrażonym brama, w niej wrota na w pół otwierające się, na zawiasach żelaznych, drągiem zewnątrz zasuwane. Przeciw których ulica przez cały ogród, z wysadzanej grabiny i równo podstrzyganej pod linią idącą, tudzież kilka poprzecznych ulic lipiną i grabiną wysadzanych. Tamże inspekta na różne włoszczyzny oraz ku pałacowi kwatery buxpanem wysadzane. Drzewa zaś rodzajne między kwaterami znajdują się jak to: gruszeki, jabłka, śliwki, czereśnie i wiśnie, agrest i porzeczeki.

2-do. Sad podobnej proporcji z przeciwnej strony, początek mający od oficyn gościnnych, kończący się równo z pałacem. Płotem chruścianym i z zerdzi ogrodzony, począwszy od oficyn ponad gościńcem stroną od folwarku aż do pałacu. Z drugiej zaś strony, od dziedzińca, na fundamentach murowanych filary takoweż nadrujnowane, od oficyn aż do pałacu, przy których płot z chrostu. W tym sadzie szpalery z grabiny wysadzone opuszczone, tudzież znajdują się drzewa rodzajne, wisnie, gruszeki i jabłka (...).”
Cyt. [za:] B. Seniuk, *Różanka powiat Włodawa, miasto i rezydencja*, Różanka 2005/6, s. 92–93.

¹³ O folwarku w Różance pisał B. Kwiatkowski w publikacji pt. *Folwarki Lubelszczyzny. Historia rozwoju i zabudowy*, Lublin, 2012.

¹⁴ Obrębska, *op. cit.*, s. 4.

¹⁵ Rąkowski, *op. cit.*, s. 147.

Do barokowej bryły pałacu wprowadzono elementy klasycystyczne, później również neogotyckie.¹⁶ Pałac zbudowano na planie prostokąta. Był budynkiem dwukondygnacyjnym o trzynastu osiach. Część środkowa bryły pałacu zaakcentowana została ryzalitem zamkniętym trójkątnym szczytem¹⁷.

W tym czasie ogród towarzyszący pałacowi był pod opieką szwajcarskiego ogrodnika Moecklina¹⁸, który odpowiadał za przekształcenie ogrodu kwaterowego na założenie w stylu angielskim. Nieco później na osi ogrodowej elewacji pałacu usytuowano klasycystyczną figurę NMP dłuta Konstantego Hegla¹⁹.

Przestrzeń, jaką zajmowały ogrody pałacowe w tym czasie, nie jest znana, wiadomo jednak, że ich zasięg stopniowo się powiększał poprzez włączanie sąsiednich terenów wąwozu oraz łąk nadbużańskich.²⁰ (zob. il. 2.)

W roku 1883 właścicielem Różanki zostaje August Adam Zamoyski. Wydarzenia historyczne z tego okresu, a więc powstania listopadowe i styczniowe przyczyniły się do kolejnych zmian w założeniu pałacowym, zniszczona bezpowrotnie została także część drzewostanu parku.

W pierwszej połowie XX wieku pałac²¹ i park w Różance znajdował się w dobrym stanie zachowania. Pałac, po przebudowach między innymi Stanisława Grochowicza, odzyskał swój dawny blask (zob. il. 3.). W owych czasach plan parku zbliżony był do nieco wydłużonego prostokąta. Główna oś założenia pałacowo-parkowego zorientowana była w kierunku wschód – zachód. Ówczesnie powierzchnia pałacu wraz z tarasem i dziedzińcem zajmowała 1,2 ha, ogrody wokół pałacu 8,5 ha, natomiast zabudowania folwarczne około 1,2 ha. Całość założenia została ogrodzona ceglany murem (zob. il. 4 i 5).

W okresie I wojny światowej pałac uległ spaleni, co zadecydowało o przeniesieniu siedziby rodziny Zamoyskich do pobliskiego Adampola. Pałacu w Różance nigdy nie odbudowano, w okresie międzywojennym i w czasie drugiej wojny światowej stopniowo rozbierano pozostałości zabudowań²².

¹⁶ Nawrocki, *op. cit.*, s. 19.

¹⁷ Aftanazy, *op. cit.*, s. 132.

¹⁸ Aftanazy podaje, że szwajcarski ogrodnik Moecklin był odpowiedzialny za przebudowę wcześniejszego ogrodu francuskiego na ogród w stylu angielskim. [za:] *Ibid.*, s. 135.

¹⁹ *Ibid.*, s. 135.

²⁰ Obrębska, *op. cit.*, s. 4.

²¹ W opisach dóbr Różanieckich znajdujemy wzmianki o jednopiętrowym budynku na rzucie prostokąta, pokrytym dachówką. Od frontu widoczne były piwnice, na których spoczywał budynek. Na całej długości elewacji przylegał taras, z którego przebiegały dwustronnie schody prowadząc na niższy poziom ogrodu. Natomiast od strony podjazdu do pałacu znajdował się gazon wytyczony gładzami narzutowymi z ornamentem z kwiatów. Na terenie założenia ścieżki żwirowe wyznaczały trawniki, w których centralne miejsce zajmowały klomby zwieńczone agawą [za:] *Ibid.*, s. 7].

²² *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 8, *Województwo lubelskie*, red. R. Brykowski, E. Smulikowska, Z. Winiarz, z. 18, *Powiat włodawski*, oprac. J. Rutkowska, E. Smulikowska, Warszawa 1975, s. 39.

W roku 1972 wydano dokument o przekazaniu prawie 9 ha obejmujących park w Różance na Muzeum Wsi Lubelskiej, jednak decyzja ta nigdy nie weszła w życie, a tereny pozostały do dyspozycji Urzędu Gminy. Przez pewien okres urządzano na terenie parku obozy harcerskie i kolonie, a w latach 70. XX wieku na południowym obrzeżu założenia rozpoczęto budowę Domu Spokojnej Starości oraz budynków mieszkalnych²³.

Ilustracja 2. Reprodukacja malowidła ściennego w pałacu w Adampolu. Stan pałacu w Różance po I wojnie światowej. (Fot. w zbiorach p. Paprockiej, [za:] A. Obrębka, *op. cit.*)

Ilustracja 3. Różanka, zachodnia elewacja pałacu. Stan z początku XX wieku. (Fot. w zbiorach p. Paprockiej, [za:] A. Obrębka, *op. cit.*)

²³ Obrębska, *op. cit.*, s. 5–9.

Ilustracja 4. Widok na pałac od doliny Bugu – malowidło w pałacu w Adampolu.
(Fot. M. Boguszewska 2014)

Ilustracja 5. Taras przypałacowy – malowidło z pałacu w Adampolu.
(Fot. M. Boguszewska 2014)

Zarys historii zespołu pałacowo-parkowego w Adampolu

Po utracie pałacu w Różance, w 1920 roku, rodzina Zamoyskich przenosi się do Adampola. W latach 1923–1927 decyzją Konstantego Zamoyskiego wzniesiony zostaje myśliwski pałac. Adampol był bowiem miejscem częstych pobytów rodziny Zamoyskich, a znajdująca się tam leśniczówka, mimo dosyć prymitywnych warunków, zapewniała możliwość prowadzenia nadzoru nad budową pałacu. Pod budowę pałacu wykarczowano około 2 ha lasów²⁴. Projektantem rezydencji był

²⁴ Nawrocki, *op. cit.*, s. 41.

Konstanty Zamoyski, a architektem początkowo Zygmunt Dewuar²⁵, następnie Jan Koszczyz Witkiewicz²⁶ jeden z najwybitniejszych polskich architektów XX wieku.

Pałac wraz z parkiem wyróżnia się na tle innych założeń pałacowo-parkowych nie tylko architekturą, ale także położeniem. Wzniesiony od zera w okresie międzywojnia usytuowany jest całkowicie w lesie sosnowo-dębowym na miejscu dawnej leśniczówki. To właśnie ta lokalizacja i szczególnie mikroklimat otoczenia wpłynęły później na pełnioną przez zabudowania pałacu funkcję szpitala przeciwgruźliczego.

Zespół pałacowy założony został na planie prostokąta. Budynki, tworzące funkcjonalną całość, rozmieszczone zostały wokół wewnętrznego dziedzińca. Eklektyczny pałac, o charakterze romantycznego zamku, posiada cechy klasycyzmu rosyjskiego. W jego architekturze można odnaleźć także elementy architektoniczne wywodzące się z Bizancjum²⁷.

Oficyna mieszkalna, taras z owalną basztą oraz oranżeria zwrócone są frontem w stronę dziedzińca. Pałac i oficyna są budynkami o podobnej kubaturze, stanowią one boczne ściany zespołu pałacowego. Taras widokowy z dwustronnymi, łamanymi schodami zlokalizowany jest na osi z oranżerią, stanowiąc pozostałe ściany wnętrza. Elementy małej architektury znajdującej się na dziedzińcu stanowi: murek oporowy rozdzielający dziedziniec na dwie zróżnicowane wysokościowo części, studnia będąca centralnym punktem fragmentu wyżej położonego dziedzińca oraz sadzawka położona w niższej jego części.

Niegdyś na dziedzińcu wyższym znajdowały się trawniki oraz nasadzenia kwiatowe, o charakterze rustykalnym, niższy taras wraz z sadzawką i bocznymi schodami prowadzącymi ku oranżerii pełnił funkcję rekreacyjną²⁸.

Południowo-wschodnia elewacja pałacu myśliwskiego wraz z półkolistym, dwukondygnacyjnym portykiem pełni rolę fasady²⁹. (II.6.)

Dla Konstantego Zamojskiego kluczowym stało się upamiętnienie historii pałacu z Różanki. Dlatego też elementy wyposażenia wnętrz, które udało się ocalić, wpisano we wnętrza nowo wznoszonego pałacu w Adampolu. W dawnej bibliotece umieszczono sześć polichromii przedstawiających dawny pałac wraz z otoczeniem. We wnętrzach pałacowych w Adampolu pojawiły się także między innymi barokowe kapitele korynckie, które tutaj zaczęły pełnić funkcję pilastrów, tablica fundacyjna pałacu w Różance wraz z inskrypcją łacińską, kominki wyko-

²⁵ *Ibid.*, s. 41.

²⁶ P. A. Czyż, *Zamoyscy na ziemiach włodawskich*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2010, t. 8, s. 45–46.

²⁷ *Katalog zabytków...*, s. 1.

²⁸ Nawrocki, *op. cit.*, s. 43.

²⁹ *Ibid.*, s. 41.

nane z piaskowca i marmuru, a także wolnostojące rzeźby. W kaplicy pałacowej umieszczono romańskie witraże³⁰. (Zob. il. 7).

Lokalizacja nowej siedziby umożliwiła reorganizację dóbr i sposobu gospodarowania. Od roku 1919 realizowana była uchwała dotycząca parcelacji majątków oraz pozbywania się nierentownych folwarków, co z kolei wiązało się z odejściem siły roboczej. Utrzymanie robotników pracujących na roli, w lesie i pałacu było kosztowne, dlatego też Zamoyski zdecydował się na wydawanie tak zwanych serwitutów. Wraz z pogłębianiem się problemów finansowych rodziny zapadła decyzja o przejściu na gospodarkę leśną, zwrócono się również do wojewody lubelskiego z prośbą o parcelację lasów i wyrąb drzew na sprzedaż. W realizacji planu parcelacyjnego przeszkodziła wojna³¹.

W czasie drugiej wojny światowej majątek przechodzi w ręce zarządu niemieckiego, rodzina Zamoyskich przeniosła się do oficyny, a w 1942 roku została wysiedlona z Adampola.

Od roku 1945 założenie pałacowo-parkowe staje się własnością Skarbu Państwa.³²

Na wniosek Wojewódzkiego Wydziału Zdrowia w 1946 roku pałac w Adampolu wraz z przylegającymi gruntami przekazano dla potrzeb sanatorium przeciwgruźliczego, co wiązało się z przebudową i dostosowaniem budynków zespołu³³. Obecnie park pałacowy, położony w lasach dębowo-sosnowych, liczy około 1,5 ha³⁴.

Ilustracja 6. Widok na główną elewację zewnętrzną pałacu w Adampolu.
(Fot. Z. Nawrocki, 1980, PKZ Toruń, neg. 7784/15.)

³⁰ *Katalog zabytków ...* (op. cit.), s. 1

³¹ Nawrocki, *op. cit.*, s. 24–25.

³² *Ibid.*, s. 49.

³³ W 1965 roku za budynkiem oranżerii wzniesiono leżakownię dla pacjentów [za: Z. Nawrocki, *op. cit.*, s. 52].

³⁴ D. Fijałkowski., M. Kseniak, *Parki wiejskie Lubelszczyzny. Stan, ochrona i rewitalizacja biocenotyczna*, Warszawa 1983, s. 149.

Ilustracja 7. Kominki oraz witraże w kaplicy w Adampolu – elementy przeniesione z pałacu w Różance. (Fot. K. L. Boguszewska 2014)

Stan obecny założeń pałacowo-parkowych w Różance i Adampolu – współczesna funkcja i użytkowanie

Zespół pałacowo-folwarczny w Różance

Zespół pałacowy w Różance poddany został znacznym przekształceniom. Nie uniknął też widma parcelacji, a później też prywatyzacji. Do chwili obecnej na jego terenie oraz folwarku zachowała się zabudowa historyczna³⁵. Należą do zespołu: oficyny, stróżówka, rządcówka oraz wieża ciśnień i klasycystyczna kordegarda. Budynki te są własnością właścicieli prywatnych, ich stan zachowania zaś można określić jako zły – część budynków grozi zawaleniem. W chwili obecnej większość z nich nadaje się już jedynie do odbudowy (Zob. il. 8–9).

Zabudowania folwarczne są nadal użytkowane. W dawnym spichlerzu oraz gorzelnii mieszczą się obecnie magazyny.

Elementem ilustrującym skalę i ogrom założenia pałacowo-parkowego w Różance jest ceglany mur, wyznaczający północno-zachodnią granicę parku.

³⁵ „Na przełomie XIX i XX wieku, część nowych zabudowań folwarcznych związanych z przemysłem rolnym, lokalizowano w obrębie istniejącej już wcześniej zabudowy, dopełniając ją nowymi elementami. Przykładem tego typu uzupełnienia jest budynek gorzelnii i magazynu spirytusu w folwarku Różanka. Układ przestrzenny zabudowań około, powstałego w połowie XIX wieku jest nietypowy dla Lubelszczyzny. Został on sporządzony na rzucie trapezu utworzonego przez budynek owczarni, stodoły i spichlerza”. Za: B. Kwiatkowski, *Folwarki Lubelszczyzny historia rozwoju i zabudowy*, Lublin 2012, s. 83.

O miejscu usytuowania pałacu świadczą dzisiaj pozostałości dwupoziomowych piwnic znajdujących się przy skarpie doliny rzeki Bug.

W miejscu dawnego dziedzińca honorowego poprzedzającego rezydencję Zamoykich umieszczono boisko trawiaste, na którym odbywają się różnego rodzaju imprezy masowe, a także mecze i treningi lokalnej drużyny. (Il. 8).

Układ przestrzenny parku uległ znacznym zmianom, chociaż na jego terenie do dzisiaj zachowały się drzewa pomnikowe. (Il.10.). Zauważalne jest także to, że park nadal użytkowany jest przez lokalnych mieszkańców o czym świadczą „dzikie” ścieżki prowadzące nad Bug. Z tego właśnie powodu gmina zdecydowała się na wzniesienie niewielkiej drewnianej altany usytuowanej poniżej skarpy, z której można podziwiać rzekę (zob. il. 11).

Od strony południowej do parku przylegają tereny Domu Seniora wraz z budynkami mieszkalnymi, natomiast od strony północnej znajduje się obszar będący własnością kościoła.

Zespół pałacowo-parkowy w Adampolu

W pałacu w Adampolu obecnie mieści się Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc. Lokalizacja szpitala, a uprzednio sanatorium wiązała się z przebudową wewnętrzną budynku. Dawne pokoje pałacowe zostały przebudowane i zaadaptowane do potrzeb pracowników i pacjentów.

Założenie pałacowe w Adampolu znajduje się w dobrym stanie. Wprowadzona funkcja szpitala wiązała się z bieżącą konserwacją budynków. Pałac oraz część budynku oranżerii (il. 12–13) stanowią sale oraz izbę przyjęć, a oficyna pełni funkcję pomieszczenia administracyjnego. Za oranżerią znajduje się leżakownia dobudowana po drugiej wojnie światowej, od czasu kiedy zaczęło się tu mieścić sanatorium przeciwgruźlicze.

Układ przestrzenny wewnętrznego dziedzińca pozostał niezmienny. Podział na część niższą i wyższą, rozgraniczoną murkiem oporowym oraz schodami, nadal jest czytelny. W roku 2014 odbudowano murek oporowy odtworzono sadzawkę, co świadczy o dbałości obecnego właściciela o zachowanie historycznego układu.

Dziedziniec został także zagospodarowany zielenią. W chwili obecnej znajdują się na nim trawniki z pojedynczymi nasadzeniami roślin iglastych. Dodatkowo w różnych jego miejscach ustawiane są donice z roślinami sezonowymi.

Od strony zachodniej elewacji pałacu umieszczono rzeźbę Matki Boskiej zdołbiącą niegdyś pałac w Różance (il. 14).

Zespół pałacowy otoczony jest parkiem, który przechodzi naturalnie w lasy. Na terenie parku wytyczona została ścieżka spacerowa dla pacjentów. Umieszczono tu również ławki i tablicę informacyjną (il. 15).

Obecny właściciel dokłada wszelkich starań, by całość założenia w Adampolu była zadbana i przechodziła konieczne remonty. Budynek towarzyszący niegdyś pałacowi (leśniczówki, dom gajowego) w chwili obecnej zostały zaadaptowane na pomieszczenia administracyjne oraz budynki mieszkalne.

Ilustracja 8. Pozostałości zabudowań w Różance. (Fot. M. Boguszewska 2014)

Ilustracja 9. Filary bramy w Różance. (Fot. K. L. Boguszewska 2014)

Ilustracja 10. Fragment parku w Różance. (Fot. K. L. Boguszewska 2014)

Ilustracja 11. Wschodnia granica parku w Różance – Bug.
(Fot. K. L. Boguszewska 2014)

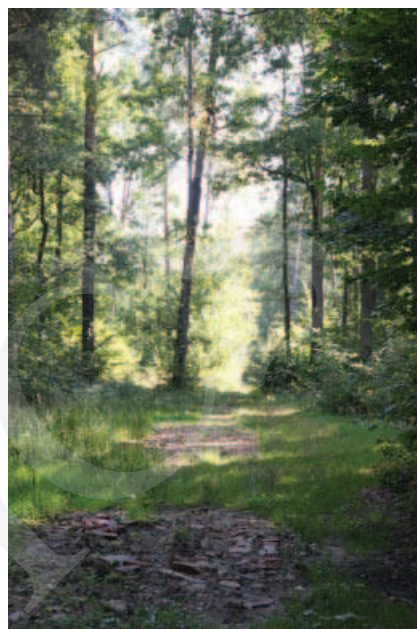
Ilustracja 12. Pałac w Adampolu. (Fot. M. Boguszewska 2014)

Ilustracja 13. Budynek oranżerii – zespół pałacowy w Adampolu.
(Fot. M. Boguszewska 2014)

Ilustracja 14. Figura NMP Niepokalnego Poczęcia dłuta Konstantego Hegla, niegdyś w Różance obecnie w Adampolu. (Fot. K. L. Boguszewska 2014)

Ilustracja 15. Park w Adampolu. (Fot. K. L. Boguszewska 2014)

Podsumowanie

Założenia pałacowo-parkowe w Różance i Adampolu stanowią dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny. Są one świadectwem rodziny Zamoyskich na ziemiach włodawskich. Kulturowanie historii stanowiło bowiem nieodzowną część tradycji ziemiańskiej. Pamięć o majątku w Różance została więc utrwalona w budynku pałacu w Adampolu.

Eklektyczny zespół pałacowy zaprojektowany przez Jana Koszczyca Witkiewicza cytuję różne style architektoniczne, a historyczne elementy takie, jak herby, marmurowe kominki, rzeźby czy wyposażenie kaplicy (witraże), przeniesione ze zniszczonego pałacu w Różance tworzą swego rodzaju lapidarium i przypominają o dawnej świetności pałacu, którego już nie ma.

Przykład pałacu w Adampolu pokazuje, że można dbać o dziedzictwo kulturowe, użytkując je równocześnie.

Dzięki bieżącej konserwacji zespół pałacowo-parkowy w Adampolu jest w dobrym stanie zachowania. Widoczne są nowe inwestycje realizowane z poszanowaniem historii tego miejsca. Można powiedzieć, że utrzymana została ciągłość historyczna Ordynacji mającej trwać po „wieczne czasy”.

SUMMARY

The Włodawa estates were located in the area of the historical Podlasie region, at the meeting of former lands of the Kingdom of Poland, Grand Duchy of Lithuania and Ruthenian Duchies. They were situated on the hilly banks of the Bug river valley. In 1818 they became the property of Stanisław Kostka Zamoyski, the founder of the Włodawa line of the Zamoyski Entail, who chose Różanka as his seat. After the Różanka palace was burned down by Russian troops in 1915, Konstanty Zamoyski ordered an eclectic palace and park complex to be built in Adampol. The eclectic palace complex designed by Jan Koszczyc Witkiewicz combines different architectural styles, while the historical elements such as coats of arms, marble fireplaces, sculptures or the furnishings of the chapel (stained glass windows) transferred from the destroyed palace at Różanka, form a kind of Lapidarium and remind us of the palace which is no more. The article discusses the history of the palace and park complexes in Różanka and Adampol, the transformations that the two complexes underwent, and their present condition.